

Tür Odaklı Okuma Uygulamaları

Üstbilişsel Stratejiler, Yöntemler ve Teknikler

Şükran DİLİDÜZGÜN

Zeynep ÇETİNKAYA EDİZER

Duygu AK BAŞOĞUL

Melda ORYAŞIN

Şükran DİLİDÜZGÜN - Zeynep ÇETİNKAYA EDİZER
Duygu AK BAŞOĞUL - Melda ORYAŞIN

TÜR ODAKLI OKUMA UYGULAMALARI Üstbilişsel Stratejiler, Yöntemler ve Teknikler

ISBN 978-625-8656-11-4

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2026, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Şubat 2026, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Teknolojik gelişmelerle bilginin artarak yayılması, dijitalleşen dünyada bilgiye kolayca erişilebilmesi; yeni iletişim araçlarının, programların, donanımların ve yazılımların bireysel, sosyal, eğitsel ve mesleki bağlamda yaşamı devam ettirebilmek için zorunlu kullanımı yaşam boyu öğrenme ve kendi kendine öğrenmeyi kaçınılmaz kılar. Bu nedenle çağımızda üstbilişsel düşünme eğitimi göz ardı edilemeyecek bir unsur haline gelmiştir. Kendi kendine öğrenme sürecinde yetkin bir okur olmak da ayrı bir öneme sahiptir, çünkü bu süreçte bireyler çoğunlukla okuyarak gerekli bilgilere erişirler; çözümleyerek dijital araçların kullanımını öğrenebilirler. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak bireylerin karşılaştıkları metin türlerinde de çeşitlilik söz konusu olmuştur. Sadece kitaplarda karşılaşılan metinlerin yanı sıra çok kaynaklı, dinamik metinler vb. türünde metinler çevrimiçi ortamda yerini alırken bireylerin kolayca ve etkili olarak okuyabilmesi/çözümleme yapabilmesi her alanda başarının anahtarı durumuna gelmiştir.

Bir konu hakkında çok fazla bilgiye bir anda ulaşabilmek bu bilgilerin güvenilirliğini ve doğruluğunu sorgulamayı, doğru kararlar vermek ve doğru girişimlerde bulunabilmek de eleştirel okumayı gerektirir. Eleştirel okuma, yorum yapabilme, değerlendirebilme ve yargıya varabilmede üstbiliş süreci yönetme becerisi ile ilintilidir. Her tür ve biçimde metni anlayabilme ve üretme için üstbilişsel bir sürecin yanı sıra metin türü bilgisine de ihtiyaç vardır. Metin türü edinci olan, okuyacağı metin türünün özelliklerini tanıyan okur, belli beklentilerle -metnin konusu, amacı, kurgusu, yapısı, önemli bilgilerin neler olduğu/nerede bulunduğu, okuma amacına ulaşmak için metnin tamamının mı, ilgili yerinin mi okunması gerektiği yani okuma türü- metne yaklaşır. Okurun metin türüne ait beklentilerini metinde bulması, böylece metni uygun okuma-yöntem ve tekniklerini işe koşarak daha kısa sürede ve daha etkili okuması üstbilişsel okuma becerilerini işletmesi anlamına gelir. Türkçe dersinde de önemli olan öğrencilerin okuma anlama becerilerinin geliştirmek için okuma çalışmalarında öğrencilere metin türlerinin biçim ve içerikleri üzerine düşünme süreçleri yaratmak ve onları bu süreçlerin işleticisi durumuna getirmektir. Bu şekilde öğrenciler üstbilişsel okuma becerilerini geliştirerek iyi birer okuyucu durumuna gelir ve okuma alışkanlığı kazanabilirler.

Türkçe öğretiminin en önemli amacı, yetkin okur yetiştirebilmektir. Yetkin okurlar, okuma amaçlarına uygun metin türlerini ayırt edebilirler ve anlamı, türe özgü beklentilerinde ararlar. Bu beklentiler türe uygun okuma stratejileri geliştirmelerinin ön koşulunu oluşturur. Bu görüşten yola çıkarak metin türüne uygun okuma görevleriyle ortaokul öğrencilerinin okuma becerilerini geliştirmeyi temel alan “*Türkçe Eğitimi Lisansüstü Öğrencilerine Yönelik Okuma Görevleri Eğitimi ve Uygulamaları*” başlıklı projemizin, 2019 yılı 1. Döneminde “4005- Yenilikçi Eğitim Uygulamaları Destekleme Programı” kapsamında, 119B130 Numaralı Proje olarak desteklenmesine karar verilmiştir. Ancak Covid 19 salgını nedeniyle bu proje ne yazık ki hayata geçirilememiştir. Bu nedenle bu proje daha da genişleterek “*Tür Odaklı Okuma Becerisini Geliştirme*

Projesi” geliştirilmiştir. Proje, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa ile Bahçelievler İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde 2024 yılında gerçekleştirilmiştir. Projede orta okullarda kullanılan 8. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan farklı türlerde metinler üzerine, okuma anlamayı gerçekleştirmek amaçlı, öğrencilerin üstbilişsel stratejilerini işe koşmalarını sağlayacak farklı yöntem ve teknikleri barındıran okuma etkinlikleri geliştirilmiştir. Türkçe öğretmenlerinin metin türüne uygun okuma yöntem-tekniklerini işletme yoluyla üstbilişsel okuma stratejisini öğretme durumlarına yönderlik (mentorluk) edilmiştir. Tam deneysel nicel bir araştırma ile, bu etkinliklerin öğrencilerin okuma anlama becerilerini ve üstbilişsel düşünmelerini geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Proje sürecinde yapılan kuramsal araştırmalar, oluşturulan okuma etkinlikleri ve hazırlanan başarı testlerinin farklı araştırmalarda kullanılması, öğretmen yetiştirilmesi ve hizmet içi eğitim bağlamında değerlendirilebilmesi için bu kitapla projenin çıktılarının paylaşılması amaçlanmıştır.

Tr Odaklı Okuma Uygulamaları-stbilişsel Stratejiler, Yöntemler ve Teknikler başlıklı kitapta üstbilişsel okuma sırası stratejileri temel alınmış, bilgilendirici metin türlerinin (makale, gezi yazısı, deneme), yazınsal metin türlerinin (öykü ve şiir) gerektirdiği üstbilişsel stratejiler, bu stratejilerin işletilmesini sağlayan okuma yöntem ve teknikleri belirlenmiş ve öğrencilere okuma sırasında kullanacakları stratejileri geliştirecekleri örnek etkinlikler önerilmiştir. Bu türlerin temel alınmasının nedeni Türkçe ders kitaplarında bu türlere öncelik verilmesidir. Kitapta kuramsal bilginin uygulama örnekleri ile desteklenmesi kitabın amacının desteklenmesi ve daha büyük kullanıcı kitlesine ulaşabilmesi açısından memnuniyet vericidir.

Kitabın birinci bölümünde Türkçe öğretiminin amacı irdelenmiş, dil kullanımının metin türü ile ilişkisi açıklanmış ve okuma eğitiminde metin türü farkındalığına değinilmiştir. İkinci bölümde ise okuma amacının belli metin türlerini okumayı ve okumanın da üstbilişsel stratejilerin işletilmesini gerektirdiği inancıyla metin türü ve üstbilişsel okuma stratejileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca metin türlerinin farklı üstbilişsel stratejilerle anlamlandırılması için farklı yöntem ve tekniklerle okunması gerektiğinden tür, üstbilişsel stratejiler, yöntem ve teknikler bir arada düşünülerek ilişkilendirilmiştir. Kitabın üçüncü bölümünde ise öncelikle üstbilişsel okuma stratejileri ve okuma yöntem-teknikleri tanımlanmış, daha sonrasında Türkçe ders kitabında sıklıkla kullanılan türler olarak makale, öykü ve şiir türlerine yönelik üstbilişsel okuma sırası stratejilerinin hangi okuma yöntem-teknikleriyle yapılması gerektiğini gösteren belirtke tabloları açıklanmıştır.

Çalışmada; metinlerin, anlama aşamasının metnin çözümlendiği *okuma sırası* etkinlikleriyle gerçekleştirildiği varsayımıyla özellikle üstbilişsel okuma sırası stratejileri üzerine odaklanılmıştır. Üstbilişsel okuma sırası stratejilerinin tür odaklı öğretimini amaçlayan dördüncü bölümde; öncelikle örnek metinler üzerine yapılan etkinlikler Yenilenmiş Bloom Taksonomisi doğrultusunda belirlenen türe özgü kazanımlarla ilişkilendirilmiştir. Daha sonra metinler üzerine türe uygun olarak belirlenen üstbilişsel

okuma sırası stratejilerinin işletilebileceği okuma yöntem ve tekniklerinden yola çıkan örnek etkinlikler önerilmiştir. Bilgilendirici metin türünden makale, yazınsal metinler olarak öykü ve şiir üzerinde durulmuştur.

Kitabın “uygulama” bölümünü oluşturan beşinci bölümünde; üstbilişsel okuma stratejilerinin işletilebilmesini sağlayan okuma yöntem-tekniklerinin uygulanabileceği sınıf içi çalışmalar yer almaktadır. Bilgilendirici metinlerden makale, deneme ve gezi yazılarını; yazınsal metinlerden de öykü ve şiirleri kapsayan on iki örnek sınıf çalışması hazırlanmıştır. Tür çalışmalarına geçmeden önce öğretmenlerin metinleri sınıfta işlerken göz önünde bulundurması gereken konular “Öğretmenlere Not” başlığı altında verilmiştir. Örnek metinler üzerine hazırlanan çalışmalar iki ana başlık altında ele alınmıştır. Kitabın akademisyenlere, Türkçe öğretmenlerine ve Türkçe öğretmeni adaylarına, kurama dayalı uygulama örnekleri sunabilmek için her metne ait, öğretmenler için hazırlanmış bir “uygulama yönergesi” ve öğrenciler için hazırlanmış bir “çalışma kâğıdı” vardır. Uygulama yönergelerinde her etkinliğin amacı, nasıl uygulanması gerektiği, ele aldığı üstbilişsel okuma sırası stratejileri ve okuma yöntem-teknikleri belirtilmektedir. Çalışma kâğıtları da çoğaltılarak öğrencilere uygulanabilecek şekilde kitapta ayrı sayfalara denk gelecek şekilde düzenlenmiştir. Kitabın altıncı bölümünde ise proje sürecinde öğrencilerin gelişmelerinde anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için araştırmacılar tarafından geliştirilen türlere özgü okuduğunu anlama başarı testi örnekleri verilmiştir. Makale, öykü ve şiir özelinde geliştirilen başarı testlerinin geçerlik ve güvenilirlik hesaplamaları açıklanmıştır.

“TÜR ODAKLI OKUMA UYGULAMALARI-Üstbilişsel Stratejiler, Yöntemler ve Teknikler” adlı kitabın; Türkçe Dersi Öğretim Programlarının ve uygulamalarının bu bağlamda değerlendirilmesi/düzenlenmesi, materyal geliştirilmesi sürecinde üstbilişsel okuma stratejileri ve okuma yöntem-tekniklerini ilişkilendiren etkinliklerin tasarlanması açısından özgün ve önemli bir yayın olduğu düşünülmektedir.

İstanbul, 2026

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
-------------	-----

1. BÖLÜM METİN TÜRÜ VE OKUMA EĞİTİMİ

Dil Öğretiminin Amacı	1
Metin Türü ve Dil Kullanımı	3
Okuma Eğitiminde Metin Türü Farkındalığı	6

2. BÖLÜM TÜR ODAKLI OKUMADA ÜSTBİLİŞSEL STRATEJİLER, YÖNTEM VE TEKNİKLER

Üstbilişsel Okuma Stratejileri ve Türkçe Öğretimi	11
Metin Türü ve Üstbilişsel Okuma Stratejileri	13
Metin Türü ve Okuma Yöntem -Teknikleri	15

3. BÖLÜM METİN TÜRÜNE UYGUN YÖNTEM VE TEKNİKLERLE ÜSTBİLİŞSEL OKUMA SIRASI STRATEJİLERİNİ İŞLETME

Üstbilişsel Okuma Stratejileri ve Okuma Yöntem ve Teknikleri	19
Okuma Yöntem ve Teknikleri	23
Eleştirel Okuma	25
Tahmin Ederek Okuma	25
Özetleyerek Okuma.....	26
Metinlerle İlişkilendirme.....	27
Esnek Okuma	27
İşaretleyerek Okuma	28
Seçmeli Okuma	28
Yaratıcı Okuma	29
Görsel Okuma.....	29
Metin Türlerine Yönelik Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejileri, Yöntem ve Teknikler.....	30
Makale Türüne Yönelik Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejileri, Yöntem ve Teknikleri.....	30
Öykü Türüne Yönelik Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejileri, Yöntem ve Teknikleri.....	33
Şiir Türüne Yönelik Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejileri, Yöntem ve Teknikleri.....	35

4. BÖLÜM

METİN TÜRÜNE UYGUN OKUMA YÖNTEM-TEKNİKLERİNİ İŞLETME YOLUYLA ÜSTBİLİŞSEL OKUMA SIRASI STRATEJİLERİ ÖĞRETİMİ

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi ve Metin Türüne Özgü Kazanımlar	38
Metin Türüne Uygun Etkinlik Hazırlamada Temel Alınan İlkeler.....	41
Metin Türüne Uygun Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejilerinin İşletilebileceği	
Okuma Yöntem-Tekniklerine İlişkin Etkinlik Önerileri.....	43
Bilgilendirici Metinlerin Metinsellik Özellikleri ve Okuma Stratejileri, Yöntemleri, Teknikleri	44
Makale Türüne Uygun Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejilerinin İşletilebileceği Okuma Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Etkinlik Önerileri.....	44
Yazınsal Metinlerin Metinsellik Özellikleri ve Okuma Stratejileri, Yöntemleri, Teknikleri.....	49
Öykü Türüne Uygun Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejilerinin İşletilebileceği Okuma Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Etkinlik Önerileri.....	51
Şiir Türüne Uygun Üstbilişsel Okuma Sırası Stratejilerinin İşletilebileceği Okuma Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Etkinlik Önerileri.....	54

5. BÖLÜM

ÖRNEK METİNLERLE ÜSTBİLİŞSEL OKUMA SIRASI STRATEJİLERİ ÖĞRETİMİ

Bilgilendirici Metin Türleri Üzerine Üstbilişsel Okuma Stratejilerini Öğretmeye	
Yönelik Etkinlikler - Öğretmenlere Not	58
Bir Fincan Kahve	59
Bir Fincan Kahve - Uygulama Yönergeleri.....	59
Bir Fincan Kahve - Çalışma Kâğıdı.....	65
Canberra - Uygulama Yönergeleri.....	72
Canberra - Çalışma Kâğıdı.....	77
Atatürk ve Bilim - Uygulama Yönergeleri	85
Atatürk ve Bilim - Çalışma Kâğıdı	92
Dil Devrimi - Uygulama Yönergeleri.....	100
Dil Devrimi - Çalışma Kâğıdı.....	107
Öykü Türü Metinler Üzerine Üstbilişsel Okuma Stratejilerini Öğretmeye Yönelik Etkinlikler - Öğretmenlere Not	115
Yılkı Atı	116
Yılkı Atı Uygulama Yönergeleri	116
Yılkı Atı - Çalışma Kâğıdı	122
Gündüzünü Kaybeden Kuş	131
Gündüzünü Kaybeden Kuş - Uygulama Yönergeleri.....	131
Gündüzünü Kaybeden Kuş - Çalışma Kâğıdı	134
İhtiyar Çilingir - Uygulama Yönergeleri.....	140
İhtiyar Çilingir - Çalışma Kâğıdı.....	144
Karanfiller ve Domates Suyu - Uygulama Yönergeleri	153
Karanfiller ve Domates Suyu - Çalışma Kâğıdı	162
Şiir Türü Metinler Üzerine Üstbilişsel Okuma Stratejilerini Öğretmeye Yönelik Etkinlikler-Öğretmenlere Not	170
Vatan Sevgisini İçten Duyanlar	171

Vatan Sevgisini İçten Duyanlar - Uygulama Yönergeleri	171
Vatan Sevgisini İçten Duyanlar - Çalışma Kâğıdı	175
Rüzgâr	180
Rüzgâr - Uygulama Yönergeleri	180
Rüzgâr - Çalışma Kâğıdı	183
Türküler Dolusu - Uygulama Yönergeleri	188
Türküler Dolusu - Çalışma Kâğıdı	195
Su Gibi - Uygulama Yönergeleri	201
Su Gibi - Çalışma Kâğıdı	205

6. BÖLÜM

TÜR ODAKLI OKUDUĞUNU ANLAMA BAŞARI TESTLERİ

Testlerin Geliştirilme Süreci	211
Makale Başarı Testi	218
Öykü Başarı Testi	225
Şiir Başarı Testi	234

Kaynakça	240
-----------------------	-----

Ekler	246
Ek.1. Bilgilendirici Metinlerin Cevap Anahtarları	246
Ek.1.1. “Bir Fincan Kahve” Cevap Anahtarı	246
Ek.1.2. “Canberra” Cevap Anahtarı	249
Ek.1.3. “Atatürk ve Bilim” Cevap Anahtarı	252
Ek.1.4. “Dil Devrimi” Cevap Anahtarı	254
Ek.2. Öykü Metinlerinin Cevap Anahtarları	259
Ek.2.1. “Yılkı Atı” Cevap Anahtarı	259
Ek.2.2. Gündüzünü Kaybeden Kuş Cevap Anahtarı	262
Ek.2.3. “İhtiyar Çilingir” Cevap Anahtarı	265
Ek.2.4. “Karanfiller ve Domates Suyu” Cevap Anahtarı	269
Ek.3. Şiir Metinlerinin Cevap Anahtarları	274
Ek.3.1. “Vatan Sevgisini İçten Duyanlar” Cevap Anahtarı	274
Ek.3.2. “Rüzgâr” Cevap Anahtarı	277
Ek.3.3. “Türküler Dolusu” Cevap Anahtarı	280
Ek.3.4. “Su Gibi” Cevap Anahtarı	283
Ek.4. Başarı Testlerinin Cevap Anahtarları	286

Dizin	287
--------------------	-----

1. BÖLÜM

METİN TÜRÜ VE OKUMA EĞİTİMİ

1.1. Dil Öğretiminin Amacı

Türkçe öğretiminde amaç sadece okuyan, dinleyen, konuşan, yazan bireyler yetiştirmek değildir. Dili, eleştirel düşünce süzgecinden geçirerek doğru çözümlereylebilme, düşünceleri doğru aktarabilme, nitelik ve nicelik bağlamında etkili kullanabilme yetisini geliştirme dil öğretiminin temel amacıdır. Ana dilini kullanabilmek, öğrenme ile değil edinme ile başlar. Dil ediniminin daha anne karnında başladığını gösteren araştırmalar yapılmıştır; öyle ki yeni doğan bebeklerin ana dillerinin aksanıyla ağıladığı bulgulanmıştır¹. Bunun sonucunda bebeklerin ana dillerindeki parçalarüstü birimleri anne karnında öğrendikleri anlaşılır. Aynı şekilde, bebekler yalnızca ihtiyaçları için ağlamamakta, ağlarken ana dillerinin konuşma seslerini de deneyimlemektedirler. Kısacası; her birey dili öğrenme ve kullanma yetisi ile doğar; eğitim almasa bile sosyal ortam içinde duyma ve görme engelli olmadığı sürece yeterli ya da yetersiz bir şekilde dille iletişimini gerçekleştirebilir; diğer durumlarda beden dili ve Braille alfabesi gibi farklı kodlar yardımıyla iletişim gerçekleşir. Dil ediniminde yakın çevre ve maruz kalınan uyaranlar (ki-taplar, medya, görseller vb.) bireylerin dil kullanma yeterliliğini etkiler. Ne kadar çok uyaranla karşılaşılırsa dil o kadar oranda derinlik ve genişlik kazanır; karşılaşılın uyaranların niteliği ve yeterliği de tabii ki bu bağlamda çok önemlidir.

Kurumsal dil öğretiminde üç temel amaçtan söz edilebilir: Öncelikle bireylerin ana dilleriyle kendilerini tam ve akıcı olarak ifade edecekleri, kendilerine söylenenleri doğru anlayacakları şekilde iletişimde bulunacakları düzeyde dillerini öğrenmeleri gerekir. Konuşmak düşündürmektir, görüşünden yola çıkıldığında dil kullanımında gerçekleştirilen çözümleme, araştırma, yorumlama ve üretme becerileri üst düzey becerilerdir; bu nedenle ikinci olarak eleştirel düşünen ve sorgulayan bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. Eleştirel düşünen bireyler karşılaştıkları düşünceleri, olguları ve olayları sorgulayacaklarından; olduğu gibi kabul

1 <https://aeon.co/essays/how-fetuses-learn-to-talk-while-theyre-still-in-the-womb>
(son erişim tarihi: 24.08.2024)